

דף שבועי

פרשת יתרו, תשפ"ה, מספר 1606

גר של אמת ויועץ של חכמה –

לאפיון דמותו של יתרו חותן משה ויתור פרשת הדיינים

יוסף אלישע

אומר כי אמונתו היא הנכונה, כך יאמרו גם בני הדתות האחרות: "כי כל-העמים ילכו איש בשם אלהיו, ואנחנו נלך בשם-ה' א-להינו לעולם ועד" (מי' ד:ה). לעומת זאת, יתרו, בסגנונו הייחודי שנבע מצד חקירתו השכלית, הצהיר בתום חקירת כל האלוהויות: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" (שמ' יח:יא). וכלשונו של המדרש: "אמר יתרו: "לא הנחתי עבודה זרה שלא עבדתיה, ולא מצאתי א-ל אלוהי ישראל" (תנחומא, יתרו, ז). לעומתו אמר דוד המלך: "כי אני ידעתי כי גדול ה' ואדנינו מכל אלהים" (תה' קלה:ה) – כלומר, מתוך פנימיותו הביט, התבונן וידע עוצם גדלות הא-ל "בידיעה עצמית" (אב"ע)² כאמור, יתרו, בדומה ליעקב אבינו, זכה לכבוד גדול, כבוד מלכים, "מה שלא ראתה ברייה בעולם" (תנחומא, ויגש, ז). הכבוד שזכה לו יתרו היה בזכות הכבוד שרחש לו משה רבנו ע"ה. ומי רואה מלך יוצא לקראתו ואינו נושא קל וחומר בעצמו ויוצא אף הוא? המדרש מדגיש זאת באמצעות מספר שאלות רטוריות חוזרות ונשנות:

אמר רב יודן בשם ר' איבו: שני בני אדם ראו כבוד גדול מה שלא ראתה ברייה בעולם, ואלו הן: [1] יתרו [2] ויעקב. יתרו, כשבא אצל משה כתיב בו: "ויצא משה לקראת חתנו" (שמ' יח:ז), מי היה רואה משה יוצא ואינו יוצא? שרי אלפים ושרי מאות יוצאין ולא היה יוצא? שבעים זקנים יוצאין ולא היה יוצא? אהרן כהן גדול יוצא ולא היה יוצא? התחילו כל ישראל יוצאין לקראת יתרו ... לקיים מה שנאמר (מש' ג:לה) "כבוד – חכמים ינחלו" (תנחומא, ויגש, ז).

ג. "קשים גרים לישראל כספחת" – האומנם?

ידוע הכלל הנקוט בדברי חז"ל, המדבר על פחיתותם של הגרים הנספחים לעם הבחירה: "קשים גרים לישראל כספחת" (=סוג של צרעת. ראו: קידושין ע"ב; יבמות מז ע"ב). יחד עם זאת, ההיסטוריה מורה הפך הדברים, שהרי גדולי חכמי ישראל היו מבני גרים, ומצאצאי צאצאיהם. כך עובדיה בתקופת אליהו "גר אדומי היה" (סנהדרין ל ע"ב), ו"ועבדיהו היה ירא את ה' מאד" (מל"א יח:ג). הוא אף הציל נביאים מיד איזבל המרשעת שהייתה רודפתם להורגם. כך גם מסופר על התנא רבי מאיר בעל הנס שהיה צאצא של נירון קיסר רומי; אונקלוס מתרגם התורה; וכן, ענקי הרוח שמעיה ואבטליון היו מבני בניו של סנחריב. בגמרא מסופר

א. "כבוד – חכמים ינחלו" (מש' ג:לה) נאמר במשלי "כבוד – חכמים ינחלו, וכסילים מרים קלו". המדרש (תנחומא, יתרו, סעיף ו) מייחס את הרישא של הפסוק הזה לדמותו של יתרו, המתאפיין ברוח חכמה ועצה טובה, שהרי זכה להסתפח אל נחלת ה', להיטמע ולהיעשות חלק מבני ישראל, ואף יוחדה בתורה פרשה על שמו (שם, שם, ד). הפרשה פותחת ב"וישמע יתרו" וחז"ל דרשו, יש מי ששמע והפסיד, ויש מי ששמע ונשכר;

יתרו שמע ונשכר, שהיה כומר לעבודה זרה, ובא ונדבק למשה ונכנס תחת כנפי השכינה, וזכה לייתר פרשת הדיינים לישראל (שם, שם, ב). יתרו זה זכה אף לנחלה טובה מחלב הארץ, שכן נתנו לו "דושנה של ירחו", עיר התמרים (שם, שם, ד). על דמותו של יתרו אנו לומדים החל מן המקראות וכלה במדרשי חז"ל. לפי המדרש, יתרו היה אחד משלושת יועציו הבכירים של פרעה, יחד עם בלעם ואיוב (בבלי, סוטה יא ע"א). הוא נמנה על השורה הראשונה של בכירי היועצים במצרים העתיקה. כך, למשל, הוא זה שיעץ לבחון את משה במבחן הבחירה בין הגחלים לזהב, כשמשה הסיר את כתרו של פרעה מעל ראשו ונתנו על ראשו שלו. יתרו היה גם "כומר לעבודה זרה", "כהן מדין", ובחפשו אחר האמת הגיע למסקנה, וגם הודה, כי א-לוהי ישראל הוא ה"גדול מכל האלהים", וכלשון המדרש: "אמר יתרו: לא הנחתי עבודה זרה שלא עבדתיה, ולא מצאתי א-ל אלוהי ישראל" (תנחומא, יתרו, ז). משום כך, המדרש מציג את יתרו כאחד מארבעה אנשים שאמרו דבר שנאה להם לאומרו, ואילו אמרו אדם אחר, היו שוחקים עליו לומר: "זה, מניין הוא יודע דרכיו של הקדוש ברוך הוא?" (תנחומא, יתרו, סעיף ז).

ב. חקירתו-סקירתו של יתרו את כל האלוהויות

יתרו הגיע למסקנה שא-לוהי ישראל הוא א-לוהי אמת מתוך חקירה שיטתית, המבוססת על התבוננות שכלית ולא על אמונת אבות. שהרי אבותיה של כל אומה טוענים לאמיתות דתה, וכשם שעם ישראל

* יוסף אלישע הוא ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל", רחובות, ומחבר סדרת הספרים: "תהינה לראש עמרם" על פרשיות השבוע.

** המאמר מוקדש לע"נ הורי היקרים: ר' עמרם אלישע בן שמחה ויהודית בת בשיה לבית מימון ז"ל.

1 והשוו למדרש קהלת רבה: "דתני רבי ישמעאל: "לא הניח רעואל, זה יתרו, עבודה זרה בעולם שלא חזר עליה ועבדה ... ולבסוף נתגיר הוודה להקב"ה, לזה נאה לומר: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" וגו'. שב בתשובה לפני הקב"ה וקבלו וקבעו לדורות" (מדרש קהלת רבתי, ג, "ג, בסופו).

2 ההשוואה בין הדמויות היא של הרב יחיאל בוחבוט, דרשות "ישא ברכה", בתוך: קובץ דרשות לרבני מצרים, ירושלים, תש"ס.

שהיה שופט בכוחה של ראייתו הנבואית הבלעדית רק לו. על הפסוק "כי יהיה להם דבר בא אל" (שמ' יח:זו) – "בא אליי הדבר עצמו ויצטדק הדין לאמיתו, ודבר זה לא ימצא בזולתי"⁴. כלומר, ראייה ישירה זו, אשר אפשרה למשה לדעת באופן מובהק מי מבין הבאים להישפט לפניו הוא הזכאי ומי הוא החייב, הייתה בלעדית למשה, והיא נבעה מפאת ישרותו ודרגתו הרוחנית הגבוהה. משום כך דאג משה שמא שופטים אחרים, שאין להם הראייה הרוחנית הזו כמותו, עלולים לטעות בדין ולהצדיק את הרשע אף להרשיע את הצדיק, היפוכה של האמת, ולגרום עוול משפטי. משום כך לא ראה לנכון למנות דיינים אחרים זולתו וגמר אמר בלבבו לקחת את מלוא כובד האחריות המשפטית על כתפיו שלו (ולבל יחשוב החושב שהיה פה איזה רצון לבלעדיות שיפוטית פסולה). אלא מעתה, לאחר שיעץ לו יתרו מה שיעץ, אנו רואים שמשה קיבל את עצתו של יתרו והוא אכן ממנה שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמישים ושרי עשרות.⁵ ואם כן – הדרא קושיא לדוכתא! ומה נשתנה, אפוא, בהשקפתו של משה אחרי שיעצו חותנו ממה שהיה בדעתו טרם עצתו? רש"י פירש: "ואתה תחזה מכל העם" (שמ' יח:כא) – "ברוח הקודש שעליך", וה"אור החיים" הקדוש מיקד את עיקר פירושו על המילים "מכל-העם". כלומר, גם אם ימצאו בני אדם הראויים לשמש כשופטים בעיניך, לא תמנם ולא תתרחק להם עד שתעבור על כל העם ותיקח את הגדול שבכולם מכל הבחינות הטובות שיימנו להלן (פירושו לפרשת יתרו, סעיף כ"א).

נראה שפירושו של ה"אור החיים" הוא הנכון, משום שהוא מתאר את אופן התנהלותו וסגנון התנהלותו הייחודי של האיש יתרו, שכשם שעבר ובדק את האלוהיות כולן על מנת להיווכח בעצמו מי הוא הא-לוה הנכון, כן הורה למשה לעבור ולבדוק מי הם הדיינים (הקרויים אלוהים) האמיתיים והראויים ביותר למנותם, אנשי המעלה ללא דופי. למעשה, רק לאחר שראה משה שעצתו של יתרו יורדת עד לפרטי-פרטים, מבחינת איכות הדיינים, ועוד ש"אמר לו יתרו למשה: "מדעתי לא תעשה כן, אלא הימלך בקדוש ברוך הוא" (שמ' יח:ט), מה כתוב אחרי? "וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר" (שם שם:כד), שמות רבה, יתרו, פרשה כ"ז, סעיף ה). רק אז הסכים משה לעצת יתרו וקיבל גם גושפנקא א-לוהית, וממילא "וגם כל-העם הזה על-מקמו יבא בשלום" (שם שם:כג).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 הסברו של "אור החיים" לפרשת יתרו, סעיף י"ח, על-פי הזוהר, ח"ב, ע"ח.
 5 בספר דברים נאמר שמשה תר אחר: "חכמים ונבנים וידעים" (דב' א:יג), אך בפועל הוא מוצא "אנשים חכמים וידעים" (שם שם:טו), ואילו התואר "נבונים" חסר! על כן כתב רש"י ש"זו אחת משבע מידות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא ג' – אנשים צדיקים, חכמים וידועים", אבל נבונים, ה"מבינים דבר מתוך דבר" – לא היו בנמצא!

המעשה על הכוהן הגדול שיצא מבית המקדש בירושלים והלך העם ללוותו. בדרכם פגשו את שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון, עזבו כולם את הכוהן הגדול לטובתם והלכו ללוותם.

כשבאו שמעיה ואבטליון להיפרד מהכהן הגדול אמר להם הלה: "יבואו בני עממין לשלום" (ביטוי של זלזול בעובדת היותם גרים). ענו לו שמעיה ואבטליון: "יבואו בני עממין לשלום – שעושים מעשה אהרן (שהיה אוהב שלום – ורודפו), ולא יבואו בן אהרן לשלום – שאינו עושה מעשה אהרן" (בבלי, יומא ע"א ע"ב).

כלומר, צורת ההתנהגות והמעשה הם הקובעים, לא הייחוס. שמעיה ואבטליון אף כיהנו כמוריו ורבותיו של רבי עקיבא בן יוסף, שנהרג על ייחוד קדושת ה' ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, העשירי שבעשרת הרוגי מלכות (גיטין נז ע"ב; פסחים ע"ב ועוד). וכן דרשו חז"ל כי מבני בניו של המן לימדו תורה בבני ברק! ה"שם משמואל" הסביר זאת, כי בשעה שהרכיב המן, בכיר שרי אחשוורוש, את מרדכי היהודי ברחובות שושן הבירה ומרדכי דרך עליו ועלה על הסוס כמאמר הפסוק: "ואתה על במותימו תדרך" (דב' לג:כט), נהרסו כל כוחות הנפש הרעים שלו והרהר בתשובה שמא מאת ה' הייתה כל זאת, ובשכר זה זכה אחרי דור או שניים לצאצאים שהתגירו להיעשות תלמידי חכמים. על כן, יש לדייק בדברי חז"ל שכוונתם הייתה לגרים דלא מעלי, כגון 'גרי אריות' שבתקופת סנחריב מלך אשור, הם הכותיים שהתגירו שלא לשם שמיים, אלא מפחד האריות שהיו טורפים בהם.

הזוג הראשון בספרות חז"ל שעסק בגיור היו אברהם ושרה: "אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים" (בר"ר: פ"ד, ד). אך הראשון, שהתורה עצמה מתארת את הצהרתו שהיא פועל יוצא של חקירתו השכלית וההגעה לתובנה שא-לוהי ישראל הוא הא-לוהים האמיתי, הוא יתרו, כאומרו: "עתה ידעתי". אותה הלשון נקט א-לוהים כלפי אברהם אחר שעמד בניסיון העקדה: "עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה" (בר' כב:יב). כלומר, יתרו ראה בכך שא-לוהים הטביע את המצריים האדירים³ במעמקי ים סוף סגירת מעגל ומידה כנגד מידה מדודה נגד המצריים – כי בדבר אשר זדו עליהם (מלשון כוונת זדון, גם מלשון נזיד שצריך להכין ולרקוח).

ד. ייתור פרשת הדיינים – עצתו של יתרו ומידת נחיצותה: דעת "אור החיים" על התורה

תניא: רבי יוסי בן אלישע אומר: אם ראית דור שצרות רבות באות עליו, צא ובדוק בדייני ישראל, שכל פורענות שבאה לעולם, לא באה אלא בשביל דייני ישראל ... ואין הקב"ה משרה שכנתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל (בבלי, שבת קלט ע"א).

כך מחד גיסא. אך מאידך גיסא, שופט הדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שהרי חותמו של הקב"ה – אמת. והקשה רחב"ע, הן מבחינה זו שזכה יתרו שתיקרא הפרשה כולה על שמו בזכות עצתו הטובה והשכלתו, והן מבחינת תדמיתו והצטיירו של משה כפחות-הידיעה לעומתו, לכאורה: וראיתי לתת לב, איך זכה יתרו, שתיכתב על ידו פרשה זו? והן אמת כי הוא כיבד משה עבד ה', והנה שכרו שכיבדו ה', אלא היה ה' יכול עשות לו דרך כבוד אחר, לא בדרך זה שייראה (משה) חס ושלום כפחות-ידיעה בעם ה', עד שבא כהן מדין והשכיל! (רבי חיים בן עטר, "אור החיים על התורה", פרשת יתרו, כ"א).

וכי "רבן של כל הנביאים" לא יכול היה לנקוט האצלת הסמכויות והעמדת היררכיה השיפוטית: "והיה כל-הדבר הגדול ביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפוטו הם" (שמ' יח:כב), עד שנצרך להנחיתו ועצתו של יתרו? אלא בוודאי עלתה זו במחשבתו של משה, אך נראה

3 וכך יש לפסק על פי טעמי המקרא. כלומר, שם התואר "אדירים" לא הולך על המים, אלא על המצריים.